

Az emberszeretetből fakadó hazugság állítólagos jogáról^α

DOI: <https://doi.org/10.70510/mfsz.21367>

A *Franciaország 1797-ben* [*Frankreich im Jahr 1797*] című műben, a hatodik rész I. számában, Benjamin Constant a politikai reakciókról szóló írásában, a 123. oldalon a következő szerepel:

Az az erkölcsi alapelv, hogy kötelességünk az igazat mondani, ha feltétlenül és önmagában vennénk, minden társadalmi együttélést ellehetetlenítene. Ennek bizonyítékát abban látjuk, hogy egy német filozófus ebből az elvből igen közvetlen következtetést vont le, odáig menve, hogy állítja: a gyilkossal szembeni hazugság, amikor az megkérdézi tőlünk, nem a házukban talált-e menedéket az általa üldözött barátunk, bűncselekmény lenne.*

A francia filozófus a 124. oldalon a következőképpen cáfolja ezt az elvet:

Kötelesség az igazat mondani. A kötelesség fogalma elválaszthatatlan a jog fogalmától. Egy lény kötelessége az, ami egy másik lény jogának felel meg. Ott, ahol nincsenek jogok, nincsenek kötelességek sem. Az igazat mondani tehát kötelesség; de csak azzal szemben, akinek joga van az igazsághoz. Olyan igazsághoz azonban, amely másoknak kárt okoz, senkinek nincs joga.

^α Megjelent: Biester (szerk.): *Berlinische Blätter*. Erster Jahrgang: 1797. Erstes Vierteljahr: Julius, August, September. Carl August Nicolai, Sohn, Berlin. [letölthető (2025. 09. 25.): https://ds.ub.uni-bielefeld.de/viewer/image/2239816_029/309/]. A fordítás az akadémiai kiadás alapján (I. Kant: *Gesammelte Schriften*. Az 1–22. kötetig a Preussische Akademie der Wissenschaften, a 23. a Deutsche Akademie der Wissenschaften zu Berlin, a 24. kötettől az Akademie der Wissenschaften zu Göttingen kiadásában) készült, lásd 8. kötet, 425–430. oldal. A fordító köszönetet mond Szegedi Nórának a fordítás áldozatos szakmai lektorálásért és Mihalik Dávidnak a nyelvi stílizálásban nyújtott segítségéért.

* „I. D. Michaelis Göttingenben még Kantnál is korábban előadta ezt a különös nézetet. Hogy Kant az a filozófus, akiről ez a hely szól, azt a mű szerzője maga mondta nekem. K. Fr. Cramer”⁺

⁺ Ezennel bevallom, hogy ezt valóban én mondtam valahol, de most már nem emlékszem, hol. I. Kant.

A *πρωτον ψευδος* itt a következő mondatban található: „Az igazat mondani kötelesség, de csak azzal szemben, akinek joga van az igazsághoz.”

Először is meg kell jegyezni, hogy a „jog az igazsághoz” kifejezés értelmetlen szókapcsolat. Inkább azt kell mondani, hogy az embernek joga van a saját igazmondásához (veracitas), azaz a személyében rejlő szubjektív igazsághoz. Mert objektív értelemben az igazsághoz való jog annyit jelentene, mintha az, hogy egy adott állítás igaz-e vagy hamis – miként az enyém és tiéd ügyeiben – az ő akaratán múlna; ez pedig különös logikát eredményezne.

Mármost az első kérdés: az embernek olyan esetekben, amikor nem térhet ki az igennel vagy nemmel adott felelet elől, van-e felhatalmazása (joga) arra, hogy ne mondjon igazat. A második kérdés: vajon nem volna-e még köteles is egy bizonyos kijelentésben, amelyre igazságtalan kényszer szorítja, nem igazat mondani, hogy megelőzzön egy őt vagy mást fenyegető gaztettet.

Az igazmondás a megkerülhetetlen kijelentések során az ember formális kötelessége mindenkivel szemben,* akármekkora kár származzék is ebből számára vagy másra; és noha azzal szemben, aki tisztességtelenül kényszerít a kijelentésre, nem követek el vétséget, ha azt meghamisítom, mégis a kötelesség leglényesebb részében általában véve vétséget követek el egy ilyen torzítással, amely ezért (bár nem jogi értelemben) hazugságnak nevezhető: hiszen amennyire ez tőlem függ, elérem, hogy a kijelentések (nyilatkozatok) egyáltalán ne keltsenek bizalmat, következésképp a szerződéseken alapuló jogok megszűnnek és erejüket veszítik; ez olyan jogtalanság, amely az emberiséget általában éri.

A hazugság fogalma tehát, ha pusztán más emberrel szembeni szándékosan hamis nyilatkozatként határozzuk meg, nem igényli azt a kiegészítést, hogy másnak kárt kell okoznia, ahogyan azt a jogászok a meghatározásukban megkövetelik (*mendacium est falsiloquium in praeiudicium alterius*). Hiszen mindig kárt okoz másnak, ha nem is más embernek, de az emberiségnek általában, mivel a jog forrását teszi használhatatlanná.

Ez a jóindulatú hazugság azonban véletlen eset (*casus*) folytán büntetendővé is válhat a polgári törvények szerint; ami azonban pusztán véletlen folytán menekül meg a büntethetőségtől, az a külső törvények szerint is jogtalanságként ítéltető meg. Ha ugyanis valakit hazugsággal akadályoztál meg abban, hogy gyilkossági szándékát végrehajtsa, akkor jog szerint felelős vagy minden olyan következményért, amely ebből származhat. Ha azonban szigorúan ragaszkodtál az igazsághoz, akkor a közösségi igazságszolgáltatás nem róhat fel semmit neked, akármilyen előre nem látható következménye. Lehetséges ugyanis, hogy miután őszintén igennel válaszoltál a gyilkosnak arra a kérdésére,

* Nem kívánom e helyütt az elvet odáig kiélezni, hogy azt mondjam: „A hazugság önmagunkkal szembeni kötelességszegés.” Mert ez az etika területéhez tartozik, itt viszont jogi kötelezettségről van szó. Az erénytan ebben a kihágásban csupán azt a semmirekellőséget látja, amelynek erkölcsi vádját a hazug maga húzza magára.

hogy az általa üldözött személy otthon van-e, ő azonban észrevétlenül elment, így nem került a gyilkos kezei közé, s a tett így nem történik meg; ha azonban hazudtál, és azt mondtad, hogy nincs otthon, és ő valóban elment valahová (jól-lehet tudnod nélkül), ahol a gyilkos elmenőben találkozott vele, és elkövette a tettet, akkor joggal vádolhatnak téged a halálának okozásával. Mert ha legjobb tudásod szerint az igazat mondtad volna, akkor az áldozatát kereső gyilkost talán a házba özönlő szomszédok elfogták, és a tettet megakadályozták volna. Aki tehát hazudik, bármilyen jóindulat vezérelje is, annak következményeiért még a polgári bíróság előtt is felelnie és bűnhődni kell, bármennyire előre nem láthatóak is legyenek azok: mert az igazmondás olyan kötelesség, amelyet minden szerződéses kötelesség alapjának kell tekinteni, és amelynek törvénye, ha akár csak a legkisebb kivételt is engedünk alá, ingataggá és haszontalanná válik.

Ez tehát szent, feltétlenül kötelező, semmilyen célszerűségi megfontolással nem korlátozható észparancs: minden nyilatkozatban igazmondónak (őszintének) lenni.

Ennélfogva jól átgondolt és egyben helyes Constant úr megjegyzése az ilyen szigorú, állítólag kivitelezhetetlen eszmékhez vezető, ezért elvetendő elvek elutasításával kapcsolatban.

„Valahányszor (mondja a 123. oldal alján), amikor egy igaznak bizonyult alapelv alkalmazhatatlannak tűnik, annak az az oka, hogy nem ismerjük azt a közbülső alapelvet, amely az alkalmazás eszközét tartalmazza.” Az egyenlőség tanát hozza fel a társadalmi lánc első láncszemeként (121. oldal):

Hogy (122. oldal) tudniillik senkit sem lehet más törvények alá vetni, mint amelyek megalkotásában maga is közreműködött. Egy nagyon szűkre összehúzódtott társadalomban ez az alapelv közvetlenül alkalmazható, és nem igényel közbülső alapelvet ahhoz, hogy közkeletűvé váljon. Egy igen népes társadalomban azonban hozzá kell fűzni egy további alapelvet, amelyet itt ismertetünk. Ez a közbülső alapelv az, hogy az egyének a törvények megalkotásához vagy személyesen, vagy képviselőik révén járulhatnak hozzá. Aki az első alapelvet egy népes társadalomra akarná alkalmazni a közbülső alapelv nélkül, az annak elkerülhetetlen pusztulását idézné elő. Ez a körülmény azonban, amely legfeljebb a törvényhozó tudatlanságáról vagy ügyetlenségéről tanúskodna, semmit sem bizonyítana az elvel szemben.

– A gondolatmenetet a következőképpen zárja le a 125. oldalon: „Egy igaznak elismert alapelvet tehát soha nem szabad elhagyni, még ha nyilvánvalóan veszélyt is rejt magában.” (És mégis, a derék férfi maga is elhagyta a feltétlen igazmondás elvét a társadalomra nézve veszélyesnek tartott következményei miatt, mivel nem talált olyan közbülső alapelvet, amely ezt a veszélyt elháríthatta volna, és ide valóban nem is illeszthető be ilyen.)

Ha a személyek megnevezését úgy tartjuk meg, ahogy itt szerepelnek, akkor „a francia filozófus” összekeverte a cselekedetet, amellyel valaki árt a másik-

nak (*nocet*) azáltal, hogy kimondja az elhallgathatatlan igazságot, azzal a cselekedettel, amellyel jogtalanságot követ el vele szemben (*laedit*). Csupán véletlen (*casus*) volt az, hogy a kijelentés igaz volta a ház lakójának kárt okozott, nem pedig (jogi értelemben vett) szabad cselekedet. Ugyanis abból a jogból, hogy valaki egy másiktól azt követelhesse, hazudjék az ő javára, minden jogszerűséggel homlokegyenest ellentétes igény következne. Az igazmondás azonban nemcsak joga, hanem a legszigorúbb kötelessége is minden embernek azon kijelentések esetében, amelyeket nem kerülhet el, függetlenül attól, hogy az árt-e neki magának vagy másoknak. Ekképpen tehát ő maga valójában nem okoz kárt annak, aki ezáltal szenved, hanem ezt a véletlen okozza. Mert ebben a tekintetben egyáltalán nem választhat szabadon, mivel az igazmondás (ha már beszélnie kell) feltétlen kötelesség. – A „német filozófus” tehát nem fogadhatja el alapelveként azt a kijelentést (124. o.), hogy „Az igazság kimondása kötelesség, de csak azzal szemben, aki joggal tarthat igényt az igazságra”. Először is a formula homályossága miatt, mivel az igazság nem olyan tulajdon, amelyre az egyiknek jogot lehet adni, a másiktól pedig azt megtagadni; másodsor és főként azért, mert az igazmondás kötelezettsége (amelyről itt kizárólag szó van) nem tesz különbséget azok között, akikkel szemben ez a kötelesség fennáll, és azok között, akikkel szemben el lehet tekinteni tőle; ez ugyanis feltétlen kötelesség, amely minden helyzetben kötelező érvényű.

Mármost ahhoz, hogy a jog metafizikájától (amely minden tapasztalati feltételtől elvonatkoztat) eljussunk egy politikai alapelvhez (amely ezeket a fogalmakat tapasztalati esetekre alkalmazza), és ezen keresztül az általános jogelvvel összhangban álló megoldást találjunk a politikának az egyik feladatára, a filozófus a következőket fogja megadni: 1) egy axiómát, vagyis egy apodiktikus bizonyosságú tételt, amely közvetlenül a külső jog definíciójából (minden egyes ember szabadságának az általános törvény szerinti összehangolása mindenki szabadságával) következik, 2) egy posztulátumot, mégpedig a külső, közjogi törvénynek mint az egyenlőség elve szerint egyesített összakaratnak a posztulátumát (amely elv nélkül mindenki szabadsága nem lenne megvalósítható), 3) egy problémát, mégpedig azt, miként lehet elérni, hogy még egy rendkívül népes társadalomban is megmaradjon a szabadság és egyenlőség elvei szerinti egyetértés (nevezetesen egy képviseleti rendszer segítségével). Ez lesz azután a politika alapelve, amelynek megszervezése és intézményi kialakítása most már olyan rendeleteket fog tartalmazni, amelyek az emberek tapasztalati ismereteiből merítve csupán a jog igazgatási mechanizmusára irányulnak, és arra, miként kell azt célszerűen berendezni. – A jog soha nem alkalmazkodhat a politikához, ellenben a politikának mindenkor a joghoz kell igazodnia.

„Egy igaznak elismert (hozzáteszem: a priori elismert, tehát apodiktikus) alapelvet soha nem szabad elhagyni, még akkor sem, ha ez látszólag veszélyesnek tűnik” – mondja a szerző. Ám itt nem a (véletlen) kár okozásának veszélyére kell gondolnunk, hanem egyáltalán a jogtalanság elkövetésére: ami akkor

történne, ha a teljességgel föltétlen és a kijelentésekben a legfőbb jogi feltételt képező igazmondási kötelességet feltételelessé tennénk és más szempontoknak rendelnénk alá. Mert még ha egy bizonyos hazugsággal ténylegesen nem is követnék el jogtalanságot senkivel szemben, mégis megsérteném a jog alapelveit minden elkerülhetetlen kijelentés tekintetében (formailag, jóllehet nem tartalmi értelemben, jogtalanságot követnék el). Ez pedig sokkal súlyosabb, mint valakivel szemben konkrét igazságtalanságot elkövetni, mert az utóbbi cselekmény éppenséggel nem mindig tételez fel az alanyban ilyen alapelvet.

Az, aki a más által neki feltett kérdésre, hogy a mostani kijelentésében igazat mond-e vagy sem, nem azonnali felháborodással reagál a vele szemben kifejezett gyanúra, hogy talán hazug, hanem engedélyt kér, hogy először a lehetséges kivételeket átgondolja, máris hazug (*in potentia*). Ezzel ugyanis azt mutatja, hogy nem ismeri el az igazmondást önmagában vett kötelességként, hanem fenntart magának kivételeket egy olyan szabály alól, amely lényegénél fogva semmiféle kivételt nem tűr, mivel ezzel önmagának mondana ellent.

Minden jogi-gyakorlati alapelvnek szigorú igazságot kell tartalmaznia, és az itt úgynevezett közbülső alapelvek csupán az alkalmazásuk pontosabb meghatározását szolgálhatják az előforduló esetekre (a politika szabályai szerint), de soha nem tartalmazhatnak kivételeket az alapelvek alól, mert azok megsemmisítenék az általánosságot, amely miatt egyáltalán az alapelv nevet viselik.

Königsberg.

I. Kant

Fordította Nemessányi Zoltán